

ANDRZEJ MAKOWSKI*

„SPECJALNA OPERACJA WOJSKOWA” NA MORZU CZARNYM W ŚWIETLE KONWENCJI NARODÓW ZJEDNOCZONYCH O PRAWIE MORZA ORAZ PODRĘCZNIKA Z SAN REMO

Abstrakt

„Specjalna operacja wojskowa” prowadzona przez Federację Rosyjską, w tym „operacja antyterrorystyczna” na Morzu Czarnym i Azowskim realizowana przez jej Flotę Czarnomorską spełniają kryteria definicji agresji, co oprócz pogwałcenia Karty Narodów Zjednoczonych (KNZ) narusza również postanowienia Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza – UNCLOS (art. 301) i Podręcznika z San Remo (postanowienia ogólne, pierwsze trzy sekcje). Jednostronne ogłoszenie (poprzez ostrzeżenie nawigacyjne) „operacji antyterrorystycznej”, a faktycznie blokady morskiej portów Ukrainy jest sprzeczne z treścią UNCLOS (wolność żeglugi) oraz nie spełnia wymogów dotyczących metod prowadzenia walki na morzu (blokady morska, obszary – Podręcznik z San Remo).

Ataki raketowe na obiekty cywilne oraz chronione, położone na terytorium państwa ukraińskiego wykonywane przez okręty i statki powietrzne Floty Czarnomorskiej, a także ostrzał artyleryjsko-rakietowy miejscowości nadbrzeżnych stanowią rażące naruszenie (zbrodnię wojenną) międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych (Podręcznik z San Remo). Natomiast użycie dronów nawodnych przez stronę ukraińską w ataku na bazę Sewastopol jest zgodne z zapisami Podręcznika z San Remo (środki prowadzenia walki zbrojnej).

Na szczególną uwagę w omawianym konflikcie zbrojnym zasługuje art. 35 (c) UNCLOS odnoszący się do Cieśnin Tureckich, co pozwala Turcji (w oparciu o Konwencję z Montreaux) w sposób zasadniczy wpływać na sytuację strategiczno-operacyjną na Morzu Czarnym poprzez odmowę korzystania z cieśnin okrętom wojennym (Turcja zamknęła je dla okrętów wojennych wszystkich bander). Za nieskuteczną należy uznać procedurę głosowania w sprawach nieformalnych członków Rady Bezpieczeństwa

---

* Profesor Andrzej Makowski, Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte.
ORCID: 0000-0002-7583-0864.

Narodów Zjednoczonych (RBNZ), co w omawianym przypadku, gdy agresorem jest państwo – stały członek RBNZ utrudnia zastosowanie wobec niego środków przewidzianych przez prawo międzynarodowe i wymusza stosowanie rozwiązań doraźnych, jak „korytarze zbożowe”.

Słowa kluczowe: Federacja Rosyjska, Flota Czarnomorska, Ukraina, specjalna operacja wojskowa, UNCLOS, Podręcznik z San Remo, operacja antyterrorystyczna, wojna na morzu

WPROWADZENIE

Inwazja na Ukrainę, która nastąpiła 24 lutego 2022 r., wzbudziła szok i niedowierzanie w świecie zachodnim, chociaż nie była dla niego zaskoczeniem. Gromadzenie sił pod pozorem ćwiczeń wojskowych trwało od dawna, a prawdopodobieństwo agresji było mocno sygnalizowane przez wywiad amerykański od grudnia 2021 r. Wysyłano również bardzo czytelne sygnały do władz Kremla, że stosowana przez Rosjan polityka faktów dokonanych spotka się z mocną i solidarną odpowiedzią Zachodu w postaci sankcji oraz wsparcia rządu Ukrainy (politycznego, informacyjnego i materialnego) w przypadku podjęcia działań militarnych. Stąd rozpoczęcie „specjalnej operacji wojskowej”, której cele zostały przedstawione jako: demilitaryzacja i denazyfikacja Republiki Ukrainińskiej (w rzeczywistości chodzi o zmianę rządu w Kijowie i podporządkowanie państwa ukraińskiego na wzór Białorusi Moskwie) z uwagi na swoją irracjonalność, były powodem wspomnianej reakcji rządów i społeczeństw świata zachodniego. „Specjalna operacja wojskowa”, a w zasadzie ekspedycja karna (wojna prewencyjna) w celu „przywołania do porządku” Ukraińców była planowana jako wojna błyskawiczna, ale na skutek ich niespodziewanie skutecznego oporu przerosła się w wojnę na wyczerpanie ze wszystkimi jej negatywnymi skutkami, odczuwanymi przez obie strony konfliktu. Na terytorium Ukrainy trwa obecnie wojna nie tylko w sensie fizycznym, ale również w wymiarze ideowym, między dwiema koncepcjami kultury strategicznej, a w szerszym ujęciu, wojna dotycząca przebudowy istniejącej struktury bezpieczeństwa w Europie.

„Specjalna operacja wojskowa”, jak wskazuje jej dotychczasowy przebieg, nosi zdecydowanie lądowy charakter i z wojskowego punktu widzenia działania Floty Czarnomorskiej (FCz) mają charakter drugoplanowy, który polega na wsparciu oraz izolacji z kierunku morskiego obszaru walk. Natomiast jej podstawowym zadaniem o znaczeniu strategicznym jest blokada gospodarcza państwa ukraińskiego, na akwenach Morza Czarnego i Morza Azowskiego, przy czym ten ostatni możemy po roku 2018 (incydent w Cieśninie Kerczeńskiej) traktować jako „akwen zamknięty” dla Marynarki Wojennej Sił Zbrojnych

Ukrainy (MW SZU)¹. Dodatkowo, obecna kontrola Morza Czarnego i przestrzeni powietrznej nad nim przez siły zbrojne Federacji Rosyjskiej (FR) pozwala na bezkarne użycie uzbrojenia raketowego przez lotnictwo, okręty podwodne i okręty nawodne do wykonywania uderzeń na obiekty wojskowe i cywilne położone w głębi terytorium Ukrainy do 2000-2500 km.

Interesująco przedstawia się również „specjalna operacja wojskowa” od strony prawnomiędzynarodowej. Od wiosny 2014 r. Federacja Rosyjska i Ukraina znajdowały się *de facto* w stanie wojny (świadczy o tym choćby fakt powołania przez rząd Ukrainy ministerstwa ds. ziem okupowanych), natomiast *de iure* nie były. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych nr 68/262 z 27 marca 2014 r. uznała przyłączenie Krymu za sprzeczne z Deklaracją Zasad Prawa Międzynarodowego z 24 października 1970 r. oraz aktem końcowym KBWE z 1 sierpnia 1975 r.². W dniu 28 lipca 2016 r. prezydent Władimir Putin na mocy dekretu zlikwidował Krymski Okręg Federalny, a Republikę Krymu włączył w skład Południowego Okręgu Federalnego. Natomiast *de iure* Republika Krymu nadal jest częścią Ukrainy jako Republika Autonomiczna Krymu i miasto o oddzielnym statusie Sewastopol. Fakty dokonane ze strony Rosji miały praktyczne konsekwencje w odniesieniu do obszarów morskich Ukrainy na Morzach Czarnym i Azowskim. O ile przed aneksją Krymu stosunek obszarów morskich wynosił 2/3 do 1/3 na jej korzyść, to po aneksji uległ odwróceniu, jednocześnie Rosjanie przejęli ukraińskie pola gazowe i roponośne położone w „swojej” wyłącznej strefie ekonomicznej (*exclusive economic zone* – EEZ) wokół Krymu oraz rozpoczęli celowe działania utrudniające Ukrainie dostęp do portów Morza Azowskiego (Berdiańsk i Mariupol) jednostek komercyjnych, a szczególnie wojskowych. Standardową procedurą stało się organizowanie częstych ćwiczeń morskich (z użyciem uzbrojenia), kiedy zamykane dla żeglugi obszary blokowały dostęp do Cieśniny Kerczeńskiej i północno-zachodniej części Morza Czarnego z ważnymi portami Odessa, Jużne, Mikołajew, Piwdennyj, Czernomorsk. Ostanie z nich odbyły się od 13 do 19 lutego 2022 r. i jak można sądzić, stanowiły fazę przygotowawczą (rozwiniecie sił FCz) do „specjalnej operacji wojskowej”. Również wcześniej, wobec okrętów NATO korzystających z prawa nieszkodliwego przepływu Rosjanie podejmowali działania naruszające

---

¹ A. Makowski, *Incydent w Cieśninie Kerczeńskiej 25 listopada 2018 roku a Konwencja o prawie morza*, „Prawo Morskie” 2021, t. XL, s. 47-50; C. Moore, *Freedom of Navigation and the Law of the Sea. Warships, States and the Use of Force*, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York 2021, s. 7, 55-58.

² Za rezolucją uznającą referendum krymskie za nielegalne opowiedziało się 100 państw, 11 było przeciw, 58 wstrzymało się od głosu, 24 nie wzięło udziału w głosowaniu. Republikę Krymu i Sewastopol za część FR uznały oficjalnie: Afganistan, Korea Północna, Kuba, Nikaragua, Rosja, Syria, Wenezuela i Białoruś; Territorial integrity of Ukraine: resolution adopted by the General Assembly in 2014, <https://digitallibrary.un.org/record/767565> (dostęp: 31.01.2023 r.).

artykuł 24 ust.1 (obowiązki państwa nadbrzeżnego), uzasadniając swoje działania treścią artykułu 19 ust. 2 a) i c) (znaczenie terminu „nieszkodliwy przepływ”)³. Możemy zauważyć, że przed wybuchem konfliktu utrzymywała się dość „specyficzna” sytuacja w omawianej części Morza Czarnego, FR uznawała obszary morskie wokół zaanektowanego Krymu jako własne, ze wszystkimi wynikającymi z tego tytułu uprawnieniami, do użycia siły włącznie. Natomiast Ukraina oraz państwa NATO uznawały stan formalnoprawny istniejący przed aneksją.

W dniu 24 lutego 2022 r. Federacja Rosyjska rozpoczęła pełnowymiarowy konflikt zbrojny, który w całości wyczerpuje definicję agresji z 1974 r.⁴ naruszając tym samym artykuł 2 ust. 4 Karty Narodów Zjednoczonych⁵. Ponieważ FR jest stałym członkiem Rady Bezpieczeństwa NZ więc Rezolucja 2623 pociągająca FR do odpowiedzialności z 27 lutego 2022 r. (przy jej sprzeciwie oraz wstrzymaniu się od głosu Chińskiej Republiki Ludowej) nie mogła wejść w życie⁶, co spowodowało zwołanie specjalnej 11 sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych, która przyjęła 2 marca 2022 r. *Rezolucję potępiającą agresję*, głosami 141 państw za, 5 przeciw, 35 wstrzymujących się⁷. Podjęte przez Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ) środki nie spowodowały zakończenia lub wstrzymania działań wojennych, a „specjalna operacja wojskowa” na Morzach Czarnym i Azowskim jest kontynuowana przez siły zbrojne FR. Biorąc pod uwagę jej dotychczasowy przebieg, celem niniejszego artykułu jest ocena prowadzonych działań na Morzu Czarnym w świetle dwóch dokumentów, Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza z 10 grudnia 1982 r. (UNCLOS)⁸ i Podręcznika

---

³ *Incydent na Morzu Czarnym. Londyn zaprzecza rosyjskim doniesieniom o ostrzeleniu brytyjskiego okrętu*, <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/incydent-na-morzu-czarnym-rosjanie-ostrelali-brytyjski-okret-londyn-zaprzecza/k7neep>, A. Wróbel, *Kreml: incydent z udziałem brytyjskiego okrętu był świadomą prowokacją*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C897819%2Ckreml-incydent-z-udzialem-brytyjskiego-okretu-byl-swiadoma-prowokacja.html>. Również w czasach ZSRR były „problemy” z wykonywaniem nieszkodliwego przepływu przez okręty US Navy przez wody terytorialne wokół Krymu, zob. A. Marshall, *What was the 1988 Black Sea Bumping Incident?* <https://bootcampmilitaryfitnessinstitute.com/2022/02/03/what-was-the-1988-black-sea-bumping-incident/> (dostęp: 20.01.2023 r.).

⁴ Zob. P.K. Marszałek, *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych. Dokumenty*, Wydawnictwo C.H. Beck 2019, s. 169-171.

⁵ *Karta Narodów Zjednoczonych oraz Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości*, Departament Informacji ONZ 1956, s. 8.

⁶ Security Council resolution 2623 (2022) [on convening an emergency special session of the General Assembly on Ukraine], <https://digitallibrary.un.org/record/3958818> (dostęp: 31.01.2023 r.).

⁷ *Aggression against Ukraine : resolution / adopted by the General Assembly*, <https://digitallibrary.un.org/record/3965290> (dostęp: 31.01.2023 r.).

⁸ *Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza*, Dz.U. z 2002 r. Nr 59, poz. 543 (załącznik).

z San Remo dotyczącego prawa międzynarodowego mającego zastosowanie do konfliktów zbrojnych na morzu (Podręcznik z San Remo, przyjęty 12 czerwca 1994 r.)⁹.

1. „OPERACJA ANTYTERRORYSTYCZNA” NA MORZU

Przedstawiając najbardziej istotne elementy dotychczasowych działań zbrojnych FCz i MW SZU na morzu należy dokonać zastrzeżenia, że dane którymi obecnie dysponujemy są niepełne lub o ograniczonej wiarygodności, co wynika z zasad polityki informacyjnej podczas prowadzenia wojny. Powyższą uwagę należy odnieść do obu stron konfliktu zbrojnego i jak wskazuje praktyka, dopiero po jego zakończeniu jest możliwa weryfikacja (i to nie zawsze pełna) przebiegu poszczególnych wydarzeń. Nie znamy również, z przyczyn oczywistych, zamiaru wykorzystania posiadanych przez obie strony sił. Możemy co najwyżej próbować go „zrekonstruować” w oparciu o konkretne zdarzenia.

Porównanie składu flot wojennych stron konfliktu (zob. tabela 1) w chwili jego rozpoczęcia wskazuje, że działania morskie od początku musiały nosić asymetryczny charakter, a mówiąc wprost MW SZU nie dysponowała żadnym realnym potencjałem mogącym zagrozić okrętom FCz. Powyższa sytuacja była następstwem aneksji Krymu, gdzie według różnych szacunków Rosja przejęła od 51 do 79 okrętów i jednostek pomocniczych, zwracając Ukrainie zaledwie kilka z nich¹⁰. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że MW SZU od 2018 r. była w trakcie realizacji I etapu modernizacji, rozbudowy i sanacji, zgodnie z przyjętym dokumentem *Strategy of the Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine to 2035*, którego zakończenie planowano w 2025 r.¹¹ Za najbardziej wartościowe jednostki MW SZU w chwili wybuchu konfliktu należałoby uznać 32 pułk artylerii raketowej formowany w Okręgu odesskim i wyposażony w rakiety „Neptun” produkcji ukraińskiej (prawdopodobnie nie osiągnął zdolności operacyjnej) oraz 36 Brygadę Piechoty Morskiej, której poszczególne bataliony były rozlokowane w Mikołajewie, Biediańsku i Mariupolu.

---

⁹ L. Doswald-Beck (red.), *San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea*, Cambridge University Press 1995. Polski tekst przetłumaczony i zredagowany przez Departament Prawno-Traktatowy MSZ RP w 2019 r.: *Podręcznik z San Remo dotyczący prawa międzynarodowego mającego zastosowanie do konfliktów zbrojnych na morzu*, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/podrecznik-z-san-remo-dotyczacy-prawa-miedzynarodowego-majacego-zastosowanie-do-konfliktow-zbrojnych-na-morzu> (dostęp: 22.04.2022 r.).

¹⁰ B. Pączek, *Strategia Marynarki Wojennej Ukrainy 2035. Próba analizy i oceny*, Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego, Rok XIII, 2019, s. 377.

¹¹ *Ibidem*, s. 389.

Tabela 1. Porównanie flot wojennych stron konfliktu

Klasa/podklasa okrętu ^b	Flota Czarnomorska	Marynarka Wojenna Sił Zbrojnych Ukrainy
Okręty podwodne diesel-elektryczne (SSK)	7	-----
Krażownik raketowy (CG)	1	-----
Fregata raketowa (FFG)	5	1
Okręt patrolowy (OPV)	4	13
Małe okręty zwalczania okrętów podwodnych (FSS)	6	2
Korwety raketowe (FSG)	6	1
Kutry raketowe (PGM)	5	-----
Trałowce morskie (MSO)	6	-----
Trałowce bazowe (MSC)	3	1
Okręty desantowe duże/średnie (LST)	7+6 ^a	1
Kutry desantowe (LCM)	7	3

a) 6 dużych okrętów desantowych przebazowano przed inwazją na Morze Czarne, 3 z Floty Północnej i 3 z Floty Bałtyckiej

b) w nawiasach podano akronimy klas/podklas okrętów stosowane we flotach NATO

Źródło: Russian Navy 2022 List of Active Russian Navy ships and Submarines, <http://russianships.info/eng/> (dostęp: 05-03-2022); List of active Ukrainian Navy Ships https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_active_Ukrainian_Navy_ships (dostęp: 14.03.2022).

Można przyjąć, że 24 lutego 2022 r. okręty FCz brały udział w zmasowanym bombardowaniu celów wojskowych na terytorium Ukrainy przy użyciu rakiet manewrujących „Kalibr” 3M14 (zasięg 1500-2600 km), natomiast „właściwe” działania morskie – ostrzeżenie nawigacyjne dla obszaru „C” NAVTEX (zob. rys. 1) – rozpoczęto 25 lutego 2022 r. od ogłoszenia zakazu żeglugi na północ od równoleżnika 45°21' N, w północno-zachodniej części Morza Czarnego, z powodu prowadzenia przez MW Rosji „operacji antyterrorystycznej”. Ostrzega się w nim również wszystkie okręty i statki znajdujące się na tym obszarze, że będą traktowane jako zagrożenie terrorystyczne. Obszar operacji antyterrorystycznej na północ od wskazanego równoleżnika dotyczył również akwenu Morza Azowskiego¹². Biorąc pod uwagę wspomniane wcześniej ćwiczenia FCz możemy założyć, że kontrolowała ona już na kilka dni przed rozpoczęciem operacji pół-

¹² Warto zwrócić uwagę, że rosyjskie ostrzeżenie przesłane stronie ukraińskiej nosi datę 26 lutego 2022 r. chociaż sama operacja rozpoczęła się dobowo wcześniej, natomiast Hiszpańskie Biuro Hydrograficzne w swoim ostrzeżeniu wskazywało podany obszar jako „strefę zagrożenia wojennego” od godziny 04:00 UTC od dnia 24 lutego 2022 r. aż do odwołania, NAVAREA III warnings (in force) 0009/2022, https://armada.defensa.gob.es/ihm/Aplicaciones/Navareas/Index_-Navareas_xml_en.html (dostęp: 05.02.2022 r.).

nocną część Morza Czarnego oraz blokowała ukraińskie okręty w portach Morza Azowskiego.

Zamknięcie dla żeglugi wymienionych akwenów nie miało żadnych podstaw faktycznych czy prawnych, nie ma też swojego odpowiednika w historii użycia flot wojennych. Rosjanie praktycznie wprowadzili blokadę portów morskich Ukrainy używając eufemizmu w postaci „operacji antyterrorystycznej”. Co więcej, formalna deklaracja blokady morskiej wymagałaby spełnienia kilku obowiązujących w prawie międzynarodowym kryteriów. Natomiast przyjęte rozwiązanie dawało możliwości elastycznej interpretacji zasad wykonywania takiej operacji. Można podejrzewać, że wykorzystano tutaj precedens amerykański związany z blokadą Kuby w 1962 r. nazwaną wówczas „kwarantanną”¹³ oraz z wojną secesyjną (1861-1865) i „strategią anakondy” zastosowaną przez Północ w postaci blokady morskiej w celu „zduszenia” eksportu bawełny z Północy¹⁴.

Trudny do odtworzenia jest również ogólny zamiar użycia FCz w „operacji antyterrorystycznej”, jednak analizując późniejsze wydarzenia można przyjąć, że mógł on zakładać:

- blokadę portów ukraińskich;
- wysadzenie desantu morskiego w rejonie Odessy lub Mikołajewa;
- zajęcie Wyspy Węży, transport i montaż instalacji wojskowych w celu sprawowania kontroli w północno-zachodniej części Morza Czarnego;
- działania przeciwko żegludze (zajęcie statków pod banderą Ukrainy lub „łamaczy blokady”);
- bombardowanie z użyciem rakiet manewrujących celów położonych na terytorium Ukrainy w ramach ogólnego planu „specjalnej operacji wojskowej”.

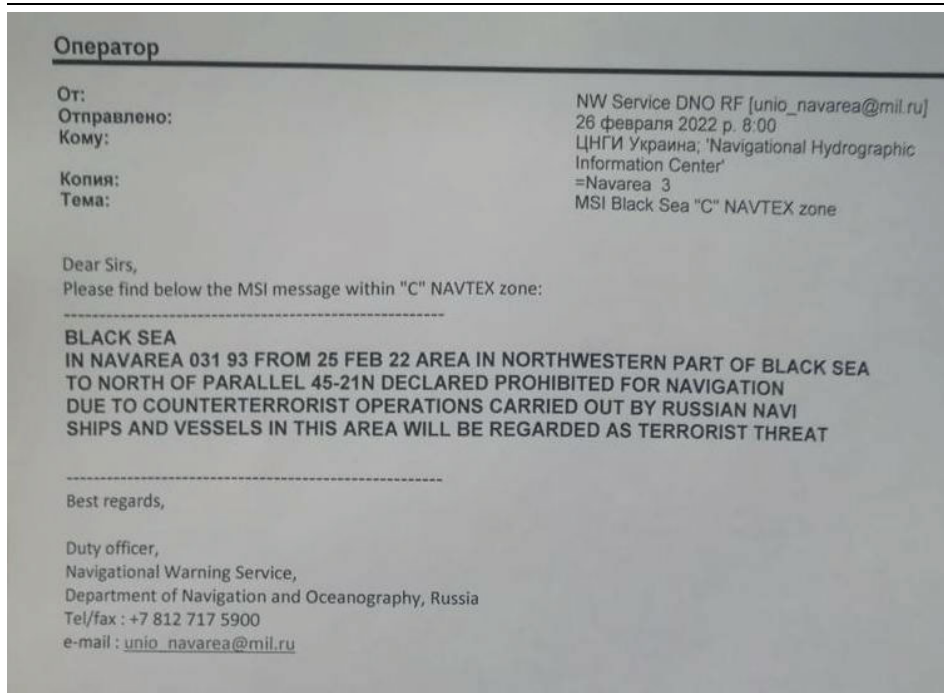
Blokadę portów ukraińskich należy uznać za najbardziej istotny element „operacji antyterrorystycznej”, ponieważ jej efektywność miała bezpośredni wpływ zarówno na gospodarkę zaatakowanego państwa, jak i na bezpieczeństwo żywnościowe krajów Afryki i Azji¹⁵. Dość wspomnieć, że region Morza Czarnego odpowiada za: 64% światowego eksportu oleju słonecznikowego, 23% eks-

---

¹³ J.G. Barlow, *The Cuban Missile Crisis*, [w:] B.A. Elleman and S.C.M. Paine (red.), *Naval Blockades and Seapower. Strategies and Counter-Strategies, 1805-2005*, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York 2006, s. 159-167.

¹⁴ K. Michałek, *Dyplomaci i okręty. Z dziejów polityki zagranicznej Skonfederowanych Stanów Ameryki 1861-1865*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1987, s. 109-164.

¹⁵ Ukraina zaopatruje w żywność następujące kraje (odpowiednio w procentach): Mołdawia 92; Liban 81; Katar 64; Tunezja 49; Libia 48; Pakistan 48; Indonezja 29; Malezja 26; Egipt 26; Bangladesz 25; zob. S. Hegarty, *How can Ukraine export its harvest to the world*, BBC, 26 May 2022, <https://www.bbc.com/news/world-europe-61583492> (dostęp: 10.10.2022 r.). S. Matuszak, *Spichlerz świata? Rozwój rolnictwa na Ukrainie*, Raport OSW, Warszawa, grudzień 2021, s. 47-54, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/raport-osw/2021-12-09/spichlerz-swiata> (dostęp: 20.01.2023 r.).

Rys. 1. Ostrzeżenie nawigacyjne rosyjskiego Departamentu Nawigacji i Oceanografii dla obszaru „C” NAVTEX przesłane do Nawigacyjno-Hydrograficznego Centrum Informacyjnego Ukrainy.

Źródło: J. Konrad, *Northern Black Sea is Now a 'Warlike Area' as Navy Fails to Protect Shipping in NATO Waters*, <https://gcaptain.com/black-sea-warlike-operations-navy-nato/> (dostęp: 05.03.2022 r.).

portu pszenicy, 19% eksportu jęczmienia, 18% eksportu kukurydzy, przy czym udział Ukrainy w tym wolumenie eksportowym wynosi odpowiednio: 46% (1 miejsce w światowym eksporcie), 9% (5 miejsce), 17% (3 miejsce) i 12% (4 miejsce)¹⁶. Produkty rolne stanowiły w 2021 r. 41% ukraińskiego eksportu, a jego zerwanie do momentu faktycznego uruchomienia „korytarza zbożowego” (sierpień 2022 r.)¹⁷ miało odczuwalne skutki dla ukraińskiej gospodarki¹⁸, które trwają nadal, chociaż już w mniejszym wymiarze. Nieformalne wprowadzenie

¹⁶ *Ukraine Agricultural Production and Trade*, April 2022, <https://www.fas.usda.gov/sites/default/files/2022-04/Ukraine-Factsheet-April2022.pdf> (dostęp: 10.10.2022 r.).

¹⁷ Initiative on the Safe Transportation of Grain and Foodstuffs from Ukrainian Ports, https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/black_sea_grain_initiative_full_text.pdf ; Joint Coordination Centre for the Black Sea Grain Initiative, <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/background> (dostęp: 10.01.2023 r.).

¹⁸ S. Matuszak, *Walka o przetrwanie. Gospodarka Ukrainy w czasie wojny*, Komentarze OSW, nr 472, 18.10.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-10-18/walka-o-przetrwanie-gospodarka-ukrainy-w-czasie-wojny> (dostęp: 20.01.2023 r.).

blokady morskiej spowodowało również „szkody dodatkowe” w odniesieniu do żeglugi międzynarodowej. 112 statków obcych bander zostało zablokowanych w ukraińskich portach, a ponad 2000 marynarzy z 20 krajów nie miało możliwości ich opuszczenia¹⁹. Agencja żeglugowa ONZ podjęła w marcu 2022 r. prace w sprawie stworzenia korytarza morskiego dla statków handlowych i ich załóg zablokowanych na Morzu Czarnym i Azowskim, jednak w praktyce, jak podawała Międzynarodowa Izba Żeglugowa, do kwietnia udało się ewakuować zaledwie kilka załóg²⁰. Pojawiły się również komunikaty, że w północnej i zachodniej części Morza Czarnego zaobserwowano dryfujące miny kotwiczne, o których celowe użycie oskarżały się obie strony konfliktu, co nie zmieniało faktu, że niemożliwe stało się uprawianie żeglugi na tym akwenie, przynajmniej nocą. Wzrosły również kilkakrotnie stawki ubezpieczenia statków. Powyższa sytuacja wymusiła na ONZ podjęcie działań w celu odblokowania eksportu zbóż i produktów żywnościowych z portów ukraińskich (Odessa, Czarnomorsk, Jużnyj) w ramach „Inicjatywy zbożowej dla Morza Czarnego” (*Black Sea Grain Initiative*) poprzez powołanie „Wspólnego centrum koordynacyjnego” (*Join Coordination Centre - JCC*), w skład którego wchodzi przedstawiciele ONZ, Turcji, Rosji i Ukrainy. Jednym z zadań JCC (na terytorium Turcji) jest dokonywanie inspekcji statków i ich ładunku, co wyraźnie wskazuje, że zastosowano w tym przypadku rozwiązanie typowe dla blokady morskiej (prawo wizyty i rewizji) w postaci tzw. środków nadzoru, czyli kontroli ładunku i wydawania zaświadczeń, że statek nie przewozi kontrabandy²¹.

Na początku inwazji FCz mogła wykorzystać 12 dużych okrętów desantowych (w rezerwie lub remoncie były 2). Uwzględniając nawet całość potencjału ładunkowego okrętów mogły one przewieźć jednorazowo wzmocnioną brygadę wojsk lądowych i to z „pewnymi problemami”. Niewystarczająca była również liczba okrętów z uzbrojeniem rakietowo-artyleryjskim oraz zwalczania min do przygotowania lądowania i wsparcia desantu morskiego. Nawet dodatkowe wsparcie desantem wojsk aeromobilnych nie gwarantowało w tym przypadku sukcesu (byłyby to działania prowadzone w izolacji od jednostek wojsk lądowych na kierunku południowym, zatem obarczone dużym ryzykiem niepowodzenia). Stąd też działania zespołu desantowego na podejściach do Odessy w pierwszej połowie marca 2022 r. należy uznać jako demonstrację i próbę

---

¹⁹ Obecnie w portach ukraińskich nadal są zablokowane 62 statki i 331 marynarzy, zob. M. Schuler, *Shipping Industry Calls on UN to Help Seafarers Still Trapped in Ukraine*, <https://gcaptain.com/shipping-industry-calls-on-un-to-help-seafarers-still-trapped-in-ukraine/> (dostęp: 21.02.2023 r.).

²⁰ Maritime Security and Safety in the Black Sea and Sea of Azov, <https://www.imo.org/en/MediaCentre/HotTopics/Pages/MaritimeSecurityandSafetyintheBlackSeaandSeaofAzov.aspx> (dostęp: 23.04.2022 r.).

²¹ Podręcznik z San Remo, punkt 122, s. 35.

odciążenia sił ukraińskich z innych ważnych kierunków agresji w tym kijowskiego. Dziś możemy stwierdzić, że wysadzenie desantu przez FCz w rejonie Odessy czy Mikołajewa było możliwe jedynie w przypadku braku przeciwdziałania ze strony ukraińskiej²².

Zajęcie Wyspy Węży w dniu 24 lutego 2022 r. można potraktować jako swoisty symbol prowadzonej przez FCz „operacji antyterrorystycznej”²³. Z jednej strony był to sukces agresora (zajęcie wyspy), z drugiej zaś pokaz nieudolności i złego planowania. Na wyspie był posterunek ukraińskiej straży granicznej, który nie posiadał żadnego uzbrojenia, które mogłoby zagrozić rosyjskim jednostkom pływającym. Rosjanie zaś wysłali zespół w składzie krążownik rakietowy *Moskwa* (okręt flagowy FCz) i duży okręt patrolowy *Vasilij Bykov*. Do historii przeszły już słowa obrońców wyspy na propozycję poddania się, natomiast efekt propagandowy był dla strony rosyjskiej odwrotny od oczekiwanego. Zamiast pokazu siły ze strony Rosji, Ukraina zademonstrowała wolę walki, a Wyspa Węży stała się dla całego świata symbolem ukraińskiego oporu. W maju 2022 r. Rosjanie próbowali rozmieścić na wyspie systemy przeciwlotnicze „Tor-M2” i „Pancyr” oraz stacje rozpoznania radioelektronicznego. W wyniku ukraińskich ataków za pomocą dronów i rakiet (utracono nowoczesny okręt wsparcia logistycznego *Vasily Bekh* i kilka mniejszych jednostek) Rosjanie w lipcu opuścili wyspę, na którą powrócili Ukraińcy.

Na oddzielną uwagę zasługują działania FCz przeciwko żegludze handlowej, szczególnie w pierwszych dniach „operacji antyterrorystycznej”. Ponieważ nie było deklaracji o blokadzie morskiej, statki przebywające w portach i na redach portów ukraińskich stały się zakładnikami strony rosyjskiej, gdyż każdy z nich stanowił lub mógł stanowić zagrożenie terrorystyczne. Strona rosyjska nie zapewniła statkom neutralnym czasu na opuszczenie portów, co zwyczajowo czyni się w takich przypadkach. Natomiast dopuściła się ataków na statki pod banderą neutralną: m/s *Yasa Yupiter* (Wyspy Marshalla – uszkodzony ogniem artylerii), m/s *Millenial Spirit* (Mołdawia – uszkodzony ogniem artylerii spłonął), m/s *Namura Queen* (Panama – trafiony rakieta doszedł do kotwiczowiska Yalowa w Turcji), m/s *Lord Nelson* (Panama – uszkodzony przez rakieta), m/s *Tuzla* (Turcja – trafiony rakieta w Chersoniu zapalił się), m/s *Helt* (Panama – wszedł

---

²² M. Szopa, *Na co czeka Flota Czarnomorska? (Analiza)*, „Defence24”, 04.03.2022 r., <https://defence24.pl/geopolityka/na-co-czeka-flota-czarnomorska-analiza> ; J. Miszewski, *Ukraina, Sztab Generalny potwierdza informacje o ruchu rosyjskich okrętów w kierunku Odessy*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1116675%2Cukraina-sztab-generalny-potwierdza-informacje-o-ruchu-rosyjskich-okretow-w-kierunku-odessy> (dostęp: 16.03.2022 r.).

²³ Wyspa Węży (Wyspa Wężowa), położona 45 km od wybrzeża Rumunii, 35 km na wschód od delty Dunaju i 200 km na południe od Odessy. Długość wyspy 690 m, szerokość 560 m, powierzchnia 0,205 km², najwyższy punkt 41,3 m n.p.m. Posiada lądowisko dla śmigłowców i dwie przystanie dla jednostek o zanurzeniu do 8 m, https://pl.wikipedia.org/wiki/Wyspa_W%C4%99%C5%BCowa (dostęp: 14.03.2022 r.).

na minę na podejściu do Odessy i zatonał)²⁴. Ponadto Rosjanie zajęli 27 lutego 2022 r. dwa statki pod banderą Ukrainy (m/s *Afina* i m/s *Princes Nicole*), jednak w tym przypadku mieli do tego prawo jako strona wojująca²⁵. W wyniku tych działań oraz ostrzeżeń ubezpieczycieli morskich żegluga na akwenach północno-zachodniej części Morza Czarnego i na Morzu Azowskim praktycznie wygasła.

Poważnym naruszeniem międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych (czyli zbrodnią wojenną) było i jest wykorzystywanie okrętów FCz – nosicieli rakiet manewrujących „Kalibr” – do bombardowania celów lądowych²⁶. O ile w pierwszych dniach konfliktu niszczyły one cele wojskowe położone w głębi terytorium Ukrainy, to od marca 2022 r. są używane do niszczenia obiektów cywilnych (miasta, porty, infrastruktura krytyczna - szczególnie system energetyczny). Ponadto, w czasie przelotu rakiety naruszały przestrzeń powietrzną Mołdawii i Rumunii, a jedna z nich, zestrzelona przez obronę przeciwlotniczą Ukrainy rozbiła się na terytorium Mołdawii²⁷.

MW SZU z uwagi na posiadane możliwości od rozpoczęcia „operacji antyterrorystycznej” uczestniczyła w bardzo ograniczonym stopniu w walce z rosyjskim agresorem. Jej okręty były zatapiane przez ataki z powietrza (kuter patrolowy *Słowiańsk*), przejmowane w zajętych portach Morza Azowskiego (kutry artyleryjskie i patrolowe), lub jak w przypadku flagowej jednostki, fregaty *Hetman Sahajdaczny*, osadzone na dnie przez załogę (jednostka była remontowana w Mikołajewie i obawiano się, że wpadnie w ręce Rosjan). Ponadto należy założyć, że MW SZU postawiła na podejściach do Odessy przeciwdesantowe zagrody minowe (strona ukraińska nie potwierdza tego faktu, ale potwierdzają go zerwane z kotwic podczas sztormów miny kontaktowe oraz zatonięcie m/s *Helt*)²⁸. Należy jednak podkreślić, że Ukraińcy, aby paraliżować ruchy i niszczyć okręty FCz bardzo umiejętnie wykorzystywali te środki, jakimi dysponowali w postaci wyrzutni niekierowanych rakiet kalibru 122 mm, doraźnie przygoto-

---

²⁴ R. Marciniak, *Rosyjskie ataki na statki handlowe na Morzu Czarnym*, <https://www.gospodarkamorska.pl/rosyjskie-ataki-na-statki-handlowe-na-morzu-czarnym-63166> (dostęp: 16.03.2022 r.).

²⁵ Podręcznik z San Remo, Zasada 135, s. 38.

²⁶ Flota Czarnomorska posiada trzy klasy okrętów uzbrojonych w rakiety „Kalibr” (odpowiednik amerykańskiej rakiety „Tomahawk”): okręty podwodne t. *Kilo* -6 jednostek, każda może przenosić 6 rakiet; fregaty t. *Admirał Grigorovich* - 3 jednostki, po 8 rakiet każda; korwety t. *Bujan* - 4 jednostki, po 8 rakiet każda. W omawianej wersji 3M14 Biryuza (SS-N-30A w kodzie NATO) rakiety mogą być uzbrojone w głowice „klasyczne” lub termojądrowe, zob. Kalibr (*missile family*), [https://en.wikipedia.org/wiki/Kalibr_\(missile_family\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Kalibr_(missile_family)) (dostęp: 10.02.2023 r.).

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ J.D. Walter, E. Topcu, *Miny morskie zagrażają szlakom handlowym Morza Czarnego*, <https://www.dw.com/pl/miny-morskie-zagrażają-szlakom-handlowym-morza-czarnego/a-61347206> (dostęp: 07.04.2022 r.); Mine Scare in the Black Sea, 10 SEP 2022, <https://turkishnavy.net/2022/09/10/mine-skare-in-the-black-sea/> (dostęp: 14.11.2022 r.).

wanych zestawów artyleryjskich, przeciwpancernych zestawów kierowanych, dronów oraz wyrzutni brzegowych rakiet przeciwokrętowych *Neptun* i *Harpoon*. Najbardziej spektakularnym osiągnięciem strony ukraińskiej i jednocześnie największą porażką wizerunkową FCz było trafienie dwiema raketami *Neptun* jej flagowego okrętu krążownika *Moskwa* (13 kwietnia 2022 r.), który zatonął następnego dnia podczas holowania. Brak warunków do pomyślnego wysadzenia desantu spowodował, że Rosjanie zaczęli wykorzystywać okręty desantowe do transportu żołnierzy, sprzętu i zapasów do portów Morza Azowskiego, które zostały przez nich zajęte i uruchomione, chociaż i tutaj nie obyło się bez strat. Nowatorskim pomysłem MW SZU było połączone wykorzystanie dronów nawodnych i powietrznych do ataków na okręty FCz w bazach Sewastopol i Noworosyjsk²⁹, co oprócz wymiernych efektów w postaci uszkodzeń okrętów i zniszczeń infrastruktury portowej uruchomiło dyskusję na temat prawnych aspektów ich użycia. Rosjanie uznali to za atak terrorystyczny³⁰.

Podsumowując dotychczasowy przebieg „operacji antyterrorystycznej” można stwierdzić, że jedynym jej wymiernym efektem była blokada gospodarza portów ukraińskich, aż do momentu uruchomienia „korytarza zbożowego”. Obecnie Ukraina eksportuje zboża i produkty żywnościowe, jednak są to ilości mocno odbiegające od stanu sprzed inwazji. Nie posiadając właściwie przeciwnika na morzu, FCz prowadzi do chwili obecnej swoje działania w sposób nieudolny i mało skuteczny. Można nawet postawić prowokacyjne pytanie, czy to jej dowództwo było autorem planu wykorzystania posiadanego potencjału? Można odnieść wrażenie, że przeciwnika potraktowano w sposób lekceważący, przyjmując że wystarczy zastosowanie koncepcji *fleet in being*, co przy dysproporcji sił będzie miało charakter „działań policyjnych” (prawdopodobnie zadziałał „syndrom krymski” z 2014 r.). Jakkolwiek intensywność działań morskich nie jest wysoka, to szacunkowe straty okrętów pokazują, że MW SZU broni się w sposób przemyślany, zaskakując co jakiś czas przeciwnika niekonwencjonalnymi rozwiązaniami i zadając mu odczuwalne straty (zob. tabela 2). Niezwykły jest również brak morskiej świadomości sytuacyjnej (*Maritime Situation Awareness* – MSA) dowództwa FCz podczas prowadzonej operacji. Nie zmienia to jednak faktu, że Rosjanie nadal sprawują kontrolę morza. Warto również zauważyć, że od momentu rozpoczęcia „operacji antyterrorystycznej” żegluga do portów rosyjskich nad Morzem Czarnym nie była zagrożona przez stronę ukraińską.

---

²⁹ H.I. Sutton, *Why Ukraine's Remarkable Attack on Sevastopol Will Go Down in History*, <https://www.navalnews.com/naval-news/2022/11/why-ukraines-remarkable-attack-on-sevastopol-will-go-down-in-history/>; H.I. Sutton, *Ukraine's Maritime Drone Strikes Again: Reports Indicate Attack on Novorossiysk*, <https://www.navalnews.com/naval-news/2022/11/ukraine-maritime-drone-strikes-again-reports-indicate-attack-on-novorossiysk/> (dostęp: 12.12.2022 r.).

³⁰ Ch. Layne, *Ukraine Symposium-Ukraine's „Suicide Drone Boats” and International Law*, <https://lieber.westpoint.edu/whats-in-name-getting-it-right-naval-drone-attack-on-sevastapol/> (dostęp: 12.02.2023 r.).

Tabela 2. Szacunkowe straty okrętów stron konfliktu

Flota Czarnomorska	Marynarka Wojenna Sił Zbrojnych Ukrainy
Krażownik raketowy (CG) ^b „Moskwa” (t. Slava)	Fregata raketowa (FFG) „Hetman Sahajdaczny” (t. Krivak III) – samozatopienie
Duży okręt desantowy (LST) „Saratov” (t. Aligator)	Okręt patrolowy (OPV) „Słowiańsk” (t. Island)
Kuter szturmowy (LCPV) t. Raptor-6 jednostek	Kuter artyleryjski (OPV) t. Giurza M
Okręt pomocniczy (AV) „Vasily Biech” (proj. 22870)	
Kuter desantowy (LCU) t. „Sierna”	Okręty przejęte przez FCz
	Kuter artyleryjski (OPV) t. Giurza M – 4 jednostki
	Średni okręt desantowy (LST) t. Polnocny (?) ^a
	Kuter patrolowy (PB) t. Zhuk – 7 jednostek (?)
	Holownik (AT)

a) (?) oznacza, że wiadomość jest niepewna lub niepotwierdzona

b) w nawiasach podano akronimy klas/podklas okrętów stosowane we flotach NATO

Źródło: Russian Navy 2022 List of Active Russian Navy ships and Submarines, <http://russianships.info/eng/>; List of active Ukrainian Navy Ships https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_active_Ukrainian_Navy_ships (dostęp: 13.12.2022 r.).

2. UNCLOS A „SPECJALNA OPERACJA WOJSKOWA”

Preambuła do Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza podkreśla, że ustanowiony za jej pomocą porządek prawny „będzie sprzyjać umacnianiu pokoju, bezpieczeństwa, współpracy i przyjaznych stosunków między wszystkimi państwami [...] zgodnie z celami i zasadami Narodów Zjednoczonych zawartymi w Karcie”. Potwierdzają powyższą zasadę art. 88 (Wykorzystanie morza pełnego wyłącznie do celów pokojowych) i art. 301 (Korzystanie z mórz w celach pokojowych). O ile pierwszy z artykułów stwierdza w sposób lakoniczny „Morze pełne jest wykorzystywane wyłącznie do celów pokojowych”, to z treści drugiego wynika, że ewentualne użycie siły musi być zgodne z zasadami KNZ. Oznacza to, że użycie siły jest uzasadnione w samoobronie, bądź na mocy odpowiedniej decyzji Rady Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych (autoryzowane). Oczywiście praktyka państw w odniesieniu do użycia siły zbrojnej na morzu skłania raczej do przyjęcia wniosku, że przytoczone wyżej artykuły są interpretowane dość liberalnie³¹, nie zmienia to jednak faktu, że w przypadku „specjalnej operacji wojskowej” (jej morskiej części – „operacji antyterrorystycznej”) zostały one naruszone przez FR.

³¹ R.R. Churchill, A.V. Lowe, *The Law of the Sea*, Third Edition, Manchester University Press 1999, s. 421-428.

Wprowadzając całkowity zakaz żeglugi na północ od równoleżnika 45°21'N bez jasno określonej przyczyny (trudno uznać za powód walkę z terroryzmem) FR naruszyła art. 90 UNCLOS (Prawo do żeglugi), który stwierdza jednoznacznie: „Każde państwo zarówno nadbrzeżne, jak i śródlądowe, ma prawo do tego, aby statki podnoszące jego banderę, żeglowały po morzu pełnym”, co *inter alia* rozciąga się na EEZ Rosji i Ukrainy, które składają się na zamknięty akwen. Naruszono również art. 56 ust. 2 UNCLOS (Prawa, jurysdykcja i obowiązki państwa nadbrzeżnego w wyłącznej strefie ekonomicznej), który stwierdza, że „państwo nadbrzeżne uwzględnia w należyty sposób prawa i obowiązki innych państw i postępuje w sposób zgodny z postanowieniami niniejszej konwencji” oraz art. 58 (Prawa i obowiązki innych państw w EEZ) ust. 1 w związku z art. 87 (Wolność morza pełnego) ust. 1 (a) – wolność żeglugi. Ponieważ FR nie wprowadziła *de iure* blokady wybrzeża ukraińskiego, co byłoby jednoznaczne z aktem agresji (wojny), a jedynie sztucznie wykreowany i nieznan w praktyce „obszar operacji antyterrorystycznej”, to ustanowiony zakaz żeglugi na wymienionym akwencie należy uznać za bezprawny.

Strategiczne znaczenie dla prowadzonych na Morzu Czarnym działań ma część III UNCLOS (Cieśniny wykorzystywane do żeglugi międzynarodowej), art. 35 (Zakres niniejszej części) litera (c), który stanowi, że „Postanowienia niniejszej części nie mają wpływu na: reżim prawny cieśnin, w odniesieniu do których dawno już zawarto umowy międzynarodowe, które nadal obowiązują i które uregulowały, w całości lub w części, kwestię przejścia przez te cieśniny”. Kontrolę nad cieśninami czarnomorskimi (Bosfor i Dardanele) sprawuje Turcja, a ich reżim prawny reguluje Konwencja z Montreux z 20 lipca 1936 r.³² Warto również zaznaczyć, że w konflikcie rosyjsko-ukraińskim Turcja nie jest stroną, co ma bezpośredni wpływ na stosowanie jej przepisów. Możemy również stwierdzić, że regulacje zawarte w konwencji wyraźnie różnicują zasady przejścia okrętów wojennych państw położonych nad Morzem Czarnym i państw spoza tego akwenu. Podczas rozmowy telefonicznej w dniu 26 lutego 2022 r. prezydentów Turcji (Recep Tayyip Erdogan) i Ukrainy (Volodymyr Zelenskiy) ten ostatni zadał pytanie, kiedy Turcja zamknie cieśniny dla okrętów rosyjskich. W dniu 28 lutego 2022 r. szef tureckiego MSZ Mevlut Cavusoglu ogłosił zamknięcie cieśnin Bosfor i Dardanele dla okrętów wojennych wszystkich bander powołując się na art. 19 wspomnianej konwencji³³. Przywołany art. 19 stanowi:

---

³² Pełny tekst Konwencji z Montreux, zob. N. Ronziti (red.), *The Law of Naval Warfare. A Collection of Agreements and Documents with Commentaries*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht 1988, s. 437-467.

³³ T. Ozberk, *Turkey Closes the Dardanelles and Bosphorus to Warships*, Naval News, Feb. 28, 2022, <https://www.navalnews.com/naval-news/2022/02/turkey-closes-the-dardanelles-and-bosphorus-to-warships/> (dostęp: 10.03.2022 r.).

W czasie wojny, w której Turcja nie uczestniczy, okręty wojenne korzystają z całkowitej wolności tranzytu i żeglugi przez Cieśniny na tych samych warunkach jakie zapisano w Artykułach od 10 do 18.

Okręty wojenne należące do Mocarstw wojujących nie będą mogły przepływać przez Cieśniny, z wyjątkiem przypadków wynikających z zastosowania Artykułu 25 niniejszej konwencji oraz w przypadkach pomocy udzielonej państwu będącemu ofiarą agresji na mocy traktatu o wzajemnej pomocy wiążącego Turcję, zawartego w ramach Paktu Ligi Narodów oraz zarejestrowanego i opublikowanego zgodnie z postanowieniami Artykułu 18 Paktu.

W wyjątkowych przypadkach przewidzianych w poprzednim ustępie, ograniczenia ustanowione w Artykułach od 10 do 18 niniejszej konwencji nie mają zastosowania.

Niezależnie od zakazu przepływu, przewidzianego powyżej w ustępie 2, okręty wojenne należące do Mocarstw wojujących, bez względu na to, czy są to Mocarstwa czarnomorskie, czy też nie, a które zostały odcięte od swoich baz, mogą do nich powrócić.

Okręty wojenne należące do Mocarstw wojujących nie mogą dokonywać zajęcia, korzystać z prawa wizyty i rewizji, ani podejmować żadnych innych wrogich działań w Cieśninach³⁴.

Zamykając cieśniny Bosfor i Dardanele dla okrętów wojennych wszystkich bander rząd turecki brał zapewne pod uwagę dwa zagadnienia. Po pierwsze, przyjął, że Rosja i Ukraina znajdują się w stanie wojny, co z formalnoprawnego punktu widzenia nastroczało pewne trudności, gdyż FR ogłosiła, że prowadzi „specjalną operację wojskową”, a na morzu „operację antyterrorystyczną” (była dopiero 4 doba inwazji). Po drugie, przyjął że pomoc dla Ukrainy może być realizowana przez okręty wojenne „państw neutralnych”, co z kolei mogłoby spowodować „bezpośrednie zagrożenie wojną” dla Turcji i powołał się na art. 21 konwencji, który pozwalał na takie rozwiązanie w oparciu o treść art. 20. Z praktycznego punktu widzenia zamknięcie Cieśnin Tureckich spowodowało, że FCz nie mogła zostać wzmocniona okrętami ze składu innych flot FR, które czekały już na Morzu Śródziemnym, jednakże druga strona tej decyzji była taka, że osłabiała zdolności do obrony państw NATO (Bułgaria, Rumunia) w przypadku eskalacji konfliktu, co wydaje się co najmniej dyskusyjne biorąc pod uwagę fakt, że Turcja jest członkiem NATO, co zostało odnotowane w literaturze przedmiotu³⁵. Stosując rygorystycznie treść art. 19 konwencji, na który powoływał się

---

³⁴ Tłumaczenie własne autora niniejszego artykułu.

rząd turecki, zakaz żeglugi przez cieśniny powinien dotyczyć wyłącznie beligentów, czyli okrętów pod banderą Rosji i Ukrainy. Natomiast w odniesieniu do żeglugi handlowej przez cieśniny podczas wojny, której Turcja nie jest stroną stosuje się art. 4 konwencji, który zapewnia wolność żeglugi i tranzytu statkom wszystkich bander i z każdym rodzajem ładunku, z zastrzeżeniem artykułów 2 i 3. (regulacje dotyczące żeglugi handlowej w czasie pokoju)³⁵. Taka sytuacja daje uprzywilejowaną pozycję Rosji gdyż pozwala na zaopatrywanie drogą morską jej wojsk.

3. „SPECJALNA OPERACJA WOJSKOWA” A PODRĘCZNIK Z SAN REMO

Podręcznik z San Remo stanowi najbardziej współczesne i całościowe opracowanie dotyczące konfliktów zbrojnych na morzu. Został on opracowany przez zespół uznanych prawników i ekspertów z flot wojennych świata pod auspicjami Międzynarodowego Instytutu Prawa Humanitarnego (*International Institute of Humanitarian Law*). Jest on współczesną rekapitulacją aktualnego stanu prawa morskich konfliktów zbrojnych. W znaczeniu formalnym, jest to akt niemający mocy prawnej i traktowany jako zbiór zasad prawa zwyczajowego. Niewątpliwie jednak wpływa na praktykę państw bezpośrednio lub poprzez przyjęcie jego rozwiązań do narodowych podręczników morskich działań wojennych. Stąd też jego zasady uwzględniono w ocenie omawianego konfliktu. Analizując treść jego poszczególnych części możemy poczynić następujące uwagi:

- Część I (Postanowienia ogólne), Sekcja III: Konflikty zbrojne, w których Rada Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych podejmuje działania, nie było możliwości wprowadzenia w życie punktu 7 (określenie agresora) z tej prostej przyczyny, że FR jest jej stałym członkiem, natomiast regulamin głosowania wymaga, aby „za” głosowali wszyscy stali członkowie RBNZ. Sytuacja ta uniemożliwiła podjęcie przez RBNZ działań przewidzianych w rozdziale VII KNZ w stosunku do FR.
- Część III Podręcznika (Zasady podstawowe i odróżnianie celów), Sekcja I: Zasady podstawowe, jest nieprzestrzegana przez stronę rosyjską. Chodzi

---

³⁵ R.P. Pedrozo, *Closing the Turkish Straits in Times of War*, 99 *International Law Studies*, 517, 2022, s. 517-518, <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3016&context=ils>; J. Kraska, *Can Turkey Legally Close Its Straits to Russian Warships? It's Complicated*, 99 *International Law Studies*, 544, 2022, s. 545-547, <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3020&context=ils> (dostęp: 10.02.2023 r.).

³⁶ N. Ronziti (red.), *The Law of Naval Warfare. A Collection of Agreements and Documents with Commentaries*, *op. cit.*, s. 438-439.

przede wszystkim o obowiązek odróżniania osób cywilnych lub innych osób chronionych od walczących, jak również obiektów cywilnych lub chronionych od celów wojskowych. Podczas dotychczasowych działań dochodziło do naruszeń punktów 39, 40 i 41. Sekcja II: Środki ostrożności w czasie ataku (punkt 46) nie był i nie jest nadal uwzględniany podczas bombardowań raketami manewrującymi z okrętów, których celem oprócz dokonywania zniszczeń jest terroryzowanie ludności. Ataki na neutralne handlowe statki morskie nie miały podstaw prawnych i stanowiły pogwałcenie punktu 67 (Sekcja V: Neutralne handlowe statki morskie i cywilne statki powietrzne).

Na uwagę zasługuje również część IV Podręcznika – Metody i środki prowadzenia walki zbrojnej na morzu. Sekcja I omawia środki prowadzenia walki zbrojnej, do których zostały zaliczone: pociski raketowe i inne, torpedy oraz miny. Dotychczasowe informacje dotyczące działań na Morzu Czarnym mówią o użyciu pocisków raketowych różnych typów, pocisków artyleryjskich oraz min morskich. Punkt 78 rozróżnia pociski raketowe używane przeciwko celom widocznym oraz zdolne do atakowania celów znajdujących się poza horyzontem. Możemy stwierdzić, że w pierwszym przypadku, zarówno strona rosyjska, jak i ukraińska przestrzegały zasady odróżniania i atakowane były cele wojskowe. W drugim przypadku, użycie rakiet przeciwokrętowych „Neptun” (zatopienie krążownika *Moskwa*) spełnia powyższe kryterium, natomiast użycie rosyjskich rakiet manewrujących „Kalibr” do bombardowania celów cywilnych narusza zasady odróżniania określone w punktach 38-46 (część III Podręcznika). Również ostrzał artyleryjsko-raketowy przez okręty FCz miejscowości Tuzła (Obwód odesski) w dniu 7 marca powtórzony w nocy 15/16 marca 2022 r. stanowi ich naruszenie. Użycie broni minowej stanowi dość „ciekawym” epizod trwającego konfliktu. Stawianie obronnych zagród minowych na własnych wodach terytorialnych i wewnętrznych w przypadku zagrożenia działaniami wojennymi czy w czasie ich trwania jest dozwolone i możemy przypuszczać, że strona ukraińska takie zagrody postawiła, o czym świadczą choćby mapy z ostrzeżeniem nawigacyjnym Biura Hydrograficznego MW Hiszpanii³⁷, a co potwierdza również zatonięcie na minie statku m/v *Helt* 4 marca 2022 r. na podejściu do Odessy. Jednakże to strona Ukrainy 19 marca 2022 r. oskarżyła Rosję, że ta zaminowała szlaki morskie od Bosforu do Odessy, twierdząc przy tym, że miny są ukraińskie (przejęte na Krymie). Dotychczasowe „przypadki” (40 sztuk zlikwidowanych min) związane z dryfującymi minami kotwicznymi pozwalają przypuszczać, że były to w większości miny przeciwdesantowe, które zerwały się z kotwic podczas sztormów i dryfowały lub zostały wyrzucone na plaże ukraińskie, rumuńskie i tureckie. Trudno zakładać, że strona rosyjska stosowała dryfujące miny morskie, gdyż stanowiłyby one poważne zagrożenie dla jej okrętów oraz żeglugi handlowej do portu Noworosyjsk. Na razie trudno

³⁷ J. Konrad, *op. cit.*, (dostęp: 02.03.2022 r.).

jednoznacznie rozstrzygnąć powyższy problem, jednak nie ulega wątpliwości, że nie był przestrzegany punkt 81 Podręcznika (skuteczne unieszkodliwienie się miny po odczepieniu) lub w przypadku stosowania min dryfujących punkt 82 (b) (unieszkodliwienie w ciągu godziny od utraty nad nimi kontroli). Można również przyjąć, że obie strony nie miały technicznych możliwości realizacji wymienionych punktów z uwagi na użycie dość „wiekowych” wzorów min kotwicznych (JAM, 08/39).

Wśród metod prowadzenia walki zbrojnej na morzu sekcja II części IV Podręcznika wymienia blokadę i obszary. Jak wiadomo, FR nie zastosowała ani jednego, ani drugiego rozwiązania, natomiast ogłoszona strefa zamknięta dla żeglugi („operacja antyterrorystyczna”) nosiła wszelkie cechy klasycznej blokady morskiej³⁸. W związku z powyższym naruszono punkt 93 (deklaracja i notyfikacja blokady wszystkim państwom wojującym i państwom neutralnym), a także punkt 94, wskazano moment rozpoczęcia, położenie i rozmiar blokady, natomiast nie wskazano czasu jej trwania oraz czasu wyznaczonego statkom państw neutralnych na opuszczenie blokowanego wybrzeża. Pośrednio naruszono również punkt 102, który zakazuje deklarowania lub ustanawiania blokady jeśli ma ona na celu zagłodzenie ludności cywilnej lub uniemożliwienie jej zdobycia środków niezbędnych do przeżycia. Powyższa kwestia dotyczyła ludności w państwach Afryki i Azji dla których Ukraina była głównym eksporterem zbóż i produktów żywnościowych. Stąd też ustanowiona strefa zamknięta dla żeglugi nie spełniała warunków blokady morskiej w świetle prawa wojny morskiej. Omawiany problem wskazuje również na pewien kierunek ewolucji instytucji blokady morskiej i możemy spodziewać się zastosowania w przyszłości równie „nowatorskich” rozwiązań.

Na oddzielną uwagę zasługuje przeprowadzony 29 października 2022 r. przez stronę ukraińską połączony atak dronów morskich i powietrznych na główną bazę FCz Sewastopol. W ataku uczestniczyło 9 dronów powietrznych i 7 morskich. W jego rezultacie zostały uszkodzone dwa okręty, fregata *Admirał Makarow* i trałowiec *Iwan Gołubiec*. Wszystkie drony zostały zniszczone, co w przypadku dronów morskich nie było zaskoczeniem, gdyż ich konstrukcja i przeznaczenie powodują, że była to dla nich „podróż w jedną stronę”. Strona rosyjska oskarżyła Ukrainę o przeprowadzenie ataku terrorystycznego, podczas którego wykorzystano „korytarz zbożowy” jako część trasy przejścia dronów morskich³⁹. Dla rozważań zawartych w niniejszym artykule istotne jest okreś-

---

³⁸ A. Makowski, *Blokada morska – rys historyczno-prawny*, [w:] M. Szuniewicz (red.), *Mare Nostrum. Księga jubileuszowa prof. dr hab. Leonarda Łukaszuka*, Fundacja Promocji Przemysłu Okrętowego i Gospodarki Morskiej, Gdańsk 2015, s. 107-129.

³⁹ J.C.K. Daly, *Ukraine Launches Unprecedented Drone Attack on Russian Black Sea Fleet's Sevastopol Headquarters*, Eurasia Daily Monitor, Volume 19, Issue 166, <https://jamestown.org/program/ukraine-launches-unprecedented-drone-attack-on-russian-black-sea-fleets-sevastopol->

lenie statusu prawnego dronów morskich (*Unmanned Surface Vehicles* – USVs), czy zgodnie z postanowieniami UNCLOS można im przyznać status okrętu wojennego (art. 29), co dopuszcza amerykański Podręcznik Dowódcy Okrętu (*Commander's Handbook* § 2.3.5)⁴⁰ lub w świetle Podręcznika z San Remo, uznać je za środki prowadzenia walki (*mutatis mutandis* pkt 79 – torpedy). Większość znanych typów dronów nawodnych spełnia definicję statku morskiego, jednak w omawianym przypadku ich użycie do walki zbrojnej byłoby niezgodne z prawem. Również objęcie ich definicją okrętu wojennego nie może być brane pod uwagę, gdyż brakuje wiedzy o tym, że Ukraina określiła je jako takie. Pozostaje zatem zastosowanie punktu 79 Podręcznika z San Remo (VIII Konwencja haska z 1907 r.), ponieważ:

- ukraińskie USVs poruszały się w środowisku wodnym;
- ich celem było uderzenie na okręty nieprzyjaciela;
- mogły stać się zagrożeniem dla żeglugi cywilnej, jeśli nie trafią w cel.

W omawianej sytuacji nie zachodziła ostatnia z przesłanek, ponieważ na autonomicznym odcinku przejścia (Oczaków – reda Sewastopola) nie odbywa się obecnie żegluga cywilna, natomiast w czasie ataku USVs były naprowadzane przez operatora, co pozwalało na identyfikację i odróżnienie celu, o czym świadczy prowadzenie ostrzału przez okręty rosyjskie. Możemy więc stwierdzić, że ukraińskie USVs spełniały wszystkie warunki w świetle prawa międzynarodowego jako legalne środki prowadzenia walki⁴¹. Również zarzut niedopełnienia przez Ukrainę art. 36 (nowe bronie) I Protokołu dodatkowego do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. (Genewa 8 czerwca 1977 r.), który obliguje do ustalenia faktu czy nowe bronie spełniają wymogi prawa międzynarodowego jeszcze przed użyciem ich w walce⁴², nie może być brany pod uwagę, gdyż zwyczajowo państwa nie podają do publicznej wiadomości rezultatów takich przeglądów.

WNIOSKI

„Specjalna operacja wojskowa” FR stanowi pogwałcenie Karty Narodów Zjednoczonych oraz dwóch Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych (Deklaracja o zasadach prawa międzynarodowego, Definicja agresji), co

---

headquarters/ ; B. Hall, J.P. Rathbone, *Military Briefing: Ukraine Raid Heralds New Era of Naval Drone Warfare*, <https://www.ft.com/content/41cee444-d783-4e99-b882-29c75e9dd5a3> (dostęp: 12.11.2022 r.).

⁴⁰ *The Commander's Handbook on the Law of Naval Operations*, Edition March 2022, NWP 1-14M, s. 2-5, https://www.jag.navy.mil/organization/documents/NWP_1-14M.pdf (dostęp: 11.02.2023 r.).

⁴¹ Ch. Layne, *op. cit.*, (dostęp: 12.02.2023 r.).

⁴² P.K. Marszałek, *op. cit.*, s. 510.

budzi poważny niepokój, gdyż Federacja Rosyjska jako stały członek RBNZ jest szczególnie odpowiedzialna za utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa w wymiarze globalnym. Wydaje się, że w omawianym przypadku górę wzięły imperialne interesy FR. Zwrócić należy uwagę na fakt, że procedura głosowania w sprawach nieformalnych (w tym przypadku określenie państwa agresora) członków RBNZ wymaga, aby na 15 jej członków „za” głosowało 9, w tym wszyscy stali członkowie RBNZ. W omawianym przypadku, Rosja głosowała przeciw, a Chiny wstrzymały się od głosu, co uniemożliwiło zastosowanie wobec państwa agresora środków przewidzianych przez prawo międzynarodowe. Wymusiło to na ONZ stosowanie rozwiązań doraźnych w postaci „korytarza zbożowego”, co stawia FR w lepszej pozycji, pozwalając na stosowanie gróźb w odniesieniu do jego funkcjonowania, co z kolei wynika z temporalnego charakteru umów. Powoduje również utrudnienia w transporcie zboża i produktów żywnościowych z uwagi na konieczność inspekcji statków w portach tureckich, a to umożliwiałoby stronie rosyjskiej podejmowanie działań opóźniających. Stąd też można przyjąć, że morska część „specjalnej operacji wojskowej” ma przede wszystkim ekonomiczny charakter.

Inwazja na Ukrainę, w tym jej morska część obejmująca północno-zachodnią część Morza Czarnego i większą część Morza Azowskiego w ramach „operacji antyterrorystycznej”, jest prowadzona nieefektywnie, przy czym często możemy zaobserwować przypadki naruszania międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych (bombardowanie z morza obiektów cywilnych), co kwalifikuje się jako zbrodnia wojenna. Występująca dysproporcja w liczbie i jakości okrętów FCz i MW SZU (zob. tabela 1) pozwoliła stronie rosyjskiej na zastosowanie efektywnej blokady morskiej pod nazwą „operacji antyterrorystycznej”, którą trudno uznać za legalną w świetle międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych, chociaż jest ona stanem faktycznym. Strona ukraińska posiadając ograniczone zasoby i możliwości prowadzi obronę w sposób zdecydowany i efektywny poprzez wykorzystanie lepszej świadomości sytuacyjnej, działania połączone (jednoczesne wykorzystanie różnych rodzajów sił zbrojnych) oraz kreatywność w wykorzystaniu sprzętu (technologie o podwójnym przeznaczeniu, bezzałogowce) oraz stosowanej taktyce. Straty wizerunkowe, ale również materialne (12 okrętów FCz zostało zatopionych lub znacząco uszkodzonych – zob. tabela 2) wydają się nie do odrobienia w dłuższym horyzoncie czasowym, a w materialnym do 10 lat. Mimo wskazanych sukcesów strony ukraińskiej, nie zmienia to faktu, że kontrolę morza w blokowanym rejonie nadal sprawuje strona rosyjska. W tym miejscu warto zaznaczyć, że w polskim piśmiennictwie dotyczącym wojny na Ukrainie oraz w bieżących komentarzach nie uwzględnia się tego faktu.

Jednostronne ogłoszenie obszaru zamkniętego w ramach „operacji antyterrorystycznej”, a faktycznie blokady morskiej portów Ukrainy (wykorzystano w tym celu ostrzeżenia nawigacyjne) jest sprzeczne z postanowieniami UNCLOS (wolność żeglugi) oraz nie spełnia wymogów dotyczących metod prowadzenia walki na morzu (blokada morska, obszary) Podręcznika z San Remo.

Szczególną uwagę w przypadku omawianego konfliktu należy zwrócić na regulacje UNCLOS w odniesieniu do cieśnin wykorzystywanych w żegludze międzynarodowej (art. 35 (c)), w odniesieniu do których dawno już zawarto umowy międzynarodowe, które nadal obowiązują (powyższy artykuł odnosi się również do Cieśnin Duńskich). W odniesieniu do Cieśnin Czarnomorskich obowiązuje Konwencja z Montreux z 1936 r., która daje Turcji szczególne uprawnienia w regulowaniu przejścia okrętów wojennych innych państw, a co za tym idzie możliwość wpływania na sytuację strategiczno-operacyjną na akwenie Morza Czarnego w przypadku konfliktu zbrojnego. W dniu 28 lutego 2022 r. Turcja (członek NATO) zawiesiła przejście przez cieśniny dla okrętów wszystkich bander, co uniemożliwiło jakkolwiek pomoc (choćby pośrednią) ze strony okrętów NATO dla Ukrainy kierując się własnymi interesami politycznymi, co wywołało dyskusję prawników amerykańskich na temat sensu dalszego utrzymywania takich regulacji (także w odniesieniu do Cieśnin Duńskich), które nie zabezpieczają interesów NATO⁴³.

Omawiany konflikt zbrojny na Morzu Czarnym zainicjował również dyskusję na temat statusu i wykorzystania dronów powietrznych (UAVs) i nawodnych (USVs), szczególnie w przypadku przykładów użycia tych ostatnich, możemy przyjąć, że zostały one uznane jako zgodny z prawem międzynarodowym środek walki.

Podsumowując, można stwierdzić, że w prowadzonej „specjalnej operacji wojskowej” na Morzu Czarnym nastąpiło wiele poważnych naruszeń przez Federację Rosyjską postanowień UNCLOS oraz Podręcznika z San Remo. Ze strony ukraińskiej możemy zauważyć jedynie uchybienia w stosowaniu pkt. 81 Podręcznika z San Remo w odniesieniu do użycia min morskich.

---

⁴³ Powoływano się na przykład Bułgarii i Rumunii jako członków NATO, które decyzją rządu tureckiego zostały pozbawione możliwości pomocy drogą morską ze strony państw sojusznicznych; J. Kraska, *Can Turkey Legally Close Its Straits to Russian Warships? It's Complicated*, op. cit., s. 547-548, (dostęp: 10.02.2023 r.).

‘THE SPECIAL MILITARY OPERATION’ IN THE BLACK SEA IN THE LIGHT OF THE UNITED NATIONS CONVENTION ON THE LAW OF THE SEA AND THE SAN REMO MANUAL

Keywords: Russian Federation, Black Sea Fleet, Ukraine, special military operation, UNCLOS, San Remo Manual, anti-terrorist operation, the naval warfare

Abstract

‘The special military operation’ conducted by the Russian Federation, including the ‘anti-terrorist operation’ in the Black and Azov Seas carried out by its Black Sea Fleet, meets the definition of aggression, which, in addition to violating the UN Charter, also violates the provisions of UNCLOS (Article 301) and the San Remo Manual (general provisions, first three sections). The unilateral announcement (through a navigational warning) of an ‘anti-terrorist operation’, and in fact a sea blockade of Ukrainian ports, is contrary to the content of UNCLOS (freedom of navigation) and does not meet the requirements for methods of fighting at sea (sea blockade, zones - San Remo Manual). The missile attacks on civilian and protected objects located on the territory of the Ukrainian state, carried out by ships and aircraft of the Black Sea Fleet, as well as artillery and missiles shelling of coastal towns, constitute a gross violation (war crime) of the international humanitarian law of armed conflicts (San Remo Manual). On contrary, the use of unmanned surface vehicles (drones) by the Ukrainian side in the attack on the Sevastopol base is in accordance with the provisions of the Manual (means of warfare at sea). Particular attention in the discussed armed conflict deserves art. 35 (c) UNCLOS relating to the Turkish Straits, which allows Turkey (based on the Montreaux Convention) to significantly influence the strategic and operational situation in the Black Sea by denying the use of the straits to warships (Turkey closed them to warships all flags). The voting procedure for informal members of the UN Security Council should be considered ineffective, which in the discussed case, when the aggressor is a state – a permanent member of the Security Council makes it difficult to apply measures provided for by international law against it and forces the use of ad hoc solutions, such as ‘grain corridors’.

BIBLIOGRAFIA

- Barlow J.G., *The Cuban Missile Crisis*, [w:] B.A. Elleman and S.C.M. Paine (red.), *Naval Blockades and Sea-power. Strategies and Counter-Strategies, 1805-2005*, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York 2006
- Churchill R.R., Lowe A.V., *The Law of the Sea, Third Edition*, Manchester University Press 1999

- Daly J.C.K., *Ukraine Launches Unprecedented Drone Attack on Russian Black Sea Fleet's Sevastopol Headquarters*, Eurasia Daily Monitor, Vol. 19, Issue 166, <https://jamestown.org/program/ukraine-launches-unprecedented-drone-attack-on-russian-black-sea-fleets-sevastopol-headquarters>
- Doswald-Beck L. (red.), *San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea*, Cambridge University Press 1995
- Hall B., Rathbone J.P., *Military Briefing: Ukraine Raid Heralds New Era of Naval Drone Warfare*, <https://www.ft.com/content/41cee444-d783-4e99-b882-29c75e9dd5a3>
- Hegarty S., *How can Ukraine export its harvest to the world*, BBC, 26 May 2022, <https://www.bbc.com/news/world-europe-61583492>
- Karta Narodów Zjednoczonych oraz Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, Departament Informacji ONZ 1956
- Konrad J., *Northern Black Sea is Now a 'Warlike Area' as Navy Fails to Protect Shipping in NATO Waters*, <https://gcaptain.com/black-sea-warlike-operations-navy-nato>
- Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza, Dz.U. z 2002 r. Nr 59, poz. 543
- Kraska J., *Can Turkey Legally Close Its Straits to Russian Warships? It's Complicated*, 99 *International Law Studies*, 544 (2022), <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3020&context=ils>
- Layne Ch., *Ukraine Symposium-Ukraine's „Suicide Drone Boats” and International Law*, <https://lieber.westpoint.edu/whats-in-name-getting-it-right-naval-drone-attack-on-sevastopol>
- Makowski A., *Incydent w Cieśninie Kerczeńskiej 25 listopada 2018 roku a Konwencja o prawie morza*, *Prawo Morskie*, t. XL, 2021
- Makowski A., *Blokada morska – rys historyczno-prawny*, [w:] M. Szuniewicz (red.), *Mare Nostrum. Księga jubileuszowa prof. dr hab. Leonarda Łukaszuka*, Fundacja Promocji Przemysłu Okrętowego i Gospodarki Morskiej, Gdańsk 2015
- Marciniak R., *Rosyjskie ataki na statki handlowe na Morzu Czarnym*, <https://www.gospodarkamorska.pl/rosyjskie-ataki-na-statki-handlowe-na-morzu-czarnym-63166>
- Marshall A., *What was the 1988 Black Sea Bumping Incident?* <https://bootcampmilitaryfitnessinstitute.com/2022/02/03/what-was-the-1988-black-sea-bumping-incident>
- Marszałek P.K., *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych. Dokumenty*, Wydawnictwo C.H. Beck 2019
- Matuszak S., *Spichlerz świata? Rozwój rolnictwa na Ukrainie*, Raport OSW, Warszawa, grudzień 2021, s. 47-54, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/raport-osw/2021-12-09/spichlerz-swiata>
- Matuszak S., *Walka o przetrwanie. Gospodarka Ukrainy w czasie wojny*, Komentarze OSW, nr 472, 18.10.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-10-18/walka-o-przetrwanie-gospodarka-ukrainy-w-czasie-wojny>
- Michalek K., *Dyplomaci i okręty. Z dziejów polityki zagranicznej Skonfederowanych Stanów Ameryki 1861-1865*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1987
- Miszewski J., *Ukraina, Sztab Generalny potwierdza informacje o ruchu rosyjskich okrętów w kierunku Odessy*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1116675%2Cukraina-sztab-generalny-potwierdza-informacje-o-ruchu-rosyjskich-okretow-w-kierunku-odessy>
- Moore C., *Freedom of Navigation and the Law of the Sea. Warships, States and the Use of Force*, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York 2021

- Ozberk T., *Turkey Closes the Dardanelles and Bosphorus to Warships*, Naval News (Feb. 28, 2022), <https://www.navalnews.com/naval-news/2022/02/turkey-closes-the-dardanelles-andbosporus-to-warships>
- Pączek B., *Strategia Marynarki Wojennej Ukrainy 2035. Próba analizy i oceny*, Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego Rok XIII, 2019
- Pedrozo R.P., *Closing the Turkish Straits in Times of War*, 99 International Law Studies, 517 (2022), <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3016&context=ils>
- Ronziti N. (red.), *The Law of Naval Warfare. A Collection of Agreements and Documents with Commentaries*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht 1988
- Schuler M., *Shipping Industry Calls on UN to Help Seafarers Still Trapped in Ukraine*, <https://gcaptain.com/shipping-industry-calls-on-un-to-help-seafarers-still-trapped-in-ukraine>
- Sutton H.I., *Ukraine's Maritime Drone Strikes Again: Reports Indicate Attack on Novorossiysk*, <https://www.navalnews.com/naval-news/2022/11/ukraine-maritime-drone-strikes-again-reports-indicate-attack-on-novorossiysk>
- Sutton H.I., *Why Ukraine's Remarkable Attack on Sevastopol Will Go Down in History*, <https://www.navalnews.com/naval-news/2022/11/why-ukraines-remarkable-attack-on-sevastopol-will-go-down-in-history>
- Szopa M., *Na co czeka Flota Czarnomorska? (Analiza)*, Defence24, 04.03.2022 r., <https://defence24.pl/geopolityka/na-co-czeka-flota-czarnomorska-analiza>
- Walter J.D., Topcu E., *Miny morskie zagrażają szlakom handlowym Morza Czarnego*, <https://www.dw.com/pl/miny-morskie-zagrazaja-szlakom-handlowym-morza-czarnego/a-61347206>
- Wróbel A., *Kreml: incydent z udziałem brytyjskiego okrętu był świadomą prowokacją*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C897819%2Ckreml-incydent-z-udzialem-brytyjskiego-okretu-byl-swiadoma-prowokacja.html>

STRONY INTERNETOWE:

- <https://digitallibrary.un.org/record/767565>
- <https://digitallibrary.un.org/record/3958818>
- <https://digitallibrary.un.org/record/3965290>
- https://armada.defensa.gob.es/ihm/Aplicaciones/Navareas/Index_Navareas_xml_en.html
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Wyspa_W%C4%99%C5%BCowa
- <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/incydent-na-morzu-czarnym-rosjanie-ostrzelali-brytyjski-okret-londyn-zaprzecza/k7tneep>
- <https://www.fas.usda.gov/sites/default/files/2022-04/Ukraine-Factsheet-April2022.pdf>
- https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/black_sea_grain_initiative_full_text.pdf
- <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/background>
- <https://www.imo.org/en/MediaCentre/HotTopics/Pages/MaritimeSecurityandSafetyintheBlackSeaandSeaofAzov.aspx>
- <https://turkishnavy.net/2022/09/10/mine-skare-in-the-black-sea>
- https://www.jag.navy.mil/organization/documents/NWP_1-14M.pdf